

Чумак К. О. – кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник відділу організації науково-методичної роботи Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ

Останнім часом суспільство активно обговорює новини, пов'язані з проведеними обшуками у судах, скандалами навколо керівників судових та правоохоронних органів, політиків, керівників державних підприємств тощо. Задовольняючи попит суспільства щодо медійного висвітлення затримань одіозних політиків, викриття корупційних схем, за якими стоять гучні та відомі прізвища, поза увагою журналістів та прес-служб силових відомств залишаються норми національного та міжнародного законодавства, які забороняють це робити. Орієнтування прес-служб правоохоронних органів на максимально повне й об'єктивне донесення до громадськості інформації про свою діяльність, систематичну участь у заходах медійного характеру (брифінгах, прес-конференціях, теле- і радіоефірах, інтерв'ю тощо) також у майбутньому може бути корисним для української правоохоронної системи та держави України загалом.

До законодавчої бази забезпечення принципу презумпції невинуватості варто віднести п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Рекомендацію № R (2003) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо порядку надання інформації про розгляди у кримінальних справах через засоби масової інформації», ст. 62 Основного Закону України, ст. 296 Цивільного кодексу України [1; 2; 3; 4].

Загальне тлумачення суті цих норм полягає в тому, що кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважають невинуватим допоки це не доведено згідно із законом.

Поширення інформації про кримінальне переслідування особи із зазначенням її імені зазвичай суттєво зашкоджує її

репутації, яку вже не можна буде відновити просто закриттям справи чи доведенням в суді невинуватості особи, а тому механізм гласності та відкритості у таких справах передбачає низку порушень національного та міжнародного законодавства.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) засвідчив, що принцип презумпції невинуватості часто порушують. Наведемо приклади.

1. Принцип презумпції невинуватості найчастіше порушують під час виголошення публічних заяв політиками і прокурорами про чиюсь винуватість до закінчення судового процесу. У низці рішень ЄСПЛ констатовано порушення п. 2 ст. 6 Конвенції, спричинене коментуванням представниками влади кримінальних справ, які здебільшого здійснюються політичними та державними діячами, стверджуючи на ранніх стадіях кримінального провадження про винуватість заявлених конкретних осіб у вчиненні злочинів середньої тяжкості чи тяжких злочинів, заявляючи про абсолютну доведеність їхньої вини та неминучості покарання судом.

Наприклад, у справі «Шагін проти України» заявник скаржився, що заява першого заступника прокурора м. Київ, яку процитували три різні газети, про те, що заявник був «фактичним керівником» групи найомних убивць і «його розпорядження вбивати мали систематичний характер», зроблені в ЗМІ до того, як його було засуджено судом, вплинули на громадську думку та наперед визначили результат вирішення справи. Внаслідок цього, скаргу щодо порушення його права на презумпцію невинуватості було задоволено та заявнику призначено компенсацію у розмірі 2000 євро.

У низці інших справ ЄСПЛ також констатував порушення п. 2 ст. 6 Конвенції, спричинене коментуванням представниками влади кримінальних справ: «Аллєне де Рібемон проти Франції», «Лавентс проти Латвії», «Буткевічус проти Литви», «Дактарас проти Литви», «Ісмоїлов та інші проти Росії», «Кузьмін проти Росії», «Мінеллі проти Швейцарії», «Хужин та інші проти Росії», «Довженко проти України».

2. Принцип презумпції невинуватості найчастіше порушують, коли судові рішення, що є обвинувальним вироком, відображає думку про винуватість особи. Це чітко спостерігалось у справі «Грбарчук проти України», яку було закрито слідчими органами на досудовому провадженні

частково через відсутність доказів у вчиненні злочину та частково з підстав закінчення строків давності притягнення заявниці до відповідальності за недбалість. Рішення слідчого було підтримане Володимир-Волинським місцевим судом, однак це рішення про закриття кримінальної справи щодо заявниці було сформульовано термінологією, яка не залишає сумніву щодо погляду суду на те, що заявниця насправді вчинила злочин, оскільки на думку суду, в діянні заявниці «вбачаються ознаки злочину, передбаченого ст. 367 КК України». Оскільки провадження у Володимир-Волинському суді не було кримінальним за суттю, і йому не вистачало низки ключових елементів, які зазвичай характеризують судові кримінальні провадження, за цих обставин ЄСПЛ вважав, що мотиви, якими керувалися слідчий та Володимир-Волинський суд, є порушенням презумпції невинуватості.

3. Принцип презумпції невинуватості найчастіше порушують під час затримання осіб підозрюваних та/або обвинувачених у вчиненні злочину і обрання щодо них запобіжного заходу. Судова практика у багатьох європейських країнах свідчить про зростання таких запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, які обґрунтовуються ризиком для суспільної безпеки. Однак особа, свободу якої обмежено через підозру в учиненні злочину, зрештою може виявитися невинуватою, і обмеження свободи неминуче буде порушенням ст. 5 Конвенції. Затримання особи та взяття її під варту має відбуватися відповідно до вимог презумпції невинуватості. Затримання особи, підозрюваної в учиненні злочину, обрання щодо неї запобіжного заходу, інших заходів процесуального примусу не є доказом вини цієї особи.

Відомо, що думка громадськості формується досить швидко на основі інформаційних новин про протиправність дій особи. Тому одними із головних завдань принципів нерозголошення імені особи і невинуватості є припинення формування громадської думки і тиску на суд до винесення вироку.

Суспільний інтерес до окремих кримінальних правопорушень найчастіше виникає: у справах, розгляд яких уже анонсується поліцією, Службою безпеки України, прокуратурою, чи громадськістю; у справах щодо публічних осіб; у справах про зловживання владою; у справах з великою кількістю потерпілих; у справах, що мають політичну складову

тощо. Варто пам'ятати, що жодна норма закону не дозволяє оголошувати відомості про особу під час кримінального провадження незалежно від обставин, встановлюючи таке право лише у одному конкретному випадку – за наявності вироку. Виправдання, що висвітлення такої справи пов'язано з суспільним резонансом і правом громадян на інформацію про такі справи, меркне в світлі порушень норм міжнародного права і нехтування правами громадян держави.

Головний принцип, який діє щодо обвинувачених у кримінальних процесах – презумпція невинуватості, що є невід'ємною частиною права на справедливий судовий розгляд. Публічне порушення цього принципу журналістами чи правоохоронними органами призведе до значної кількості позовів про захист свого порушеного права на честь і гідність, про порушення презумпції невинуватості і права звернення до суду за компенсацією завданої шкоди. Наслідки таких позовів ляжуть на плечі всіх платників податків, адже, якщо право було порушено до набрання вироком законної сили, то таке рішення про компенсацію заподіяної моральної шкоди прийняв би суд у правовій державі.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.
3. Щодо порядку надання інформації про розгляди у кримінальних справах через засоби масової інформації [Електронний ресурс] : Рекомендація № R (2003) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_870. – Назва з екрана.
4. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6>. – Назва з екрана.